

РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ У КРЕДИТНО-ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТОВАРОВИРОБНИКІВ АПК УКРАЇНИ

ROLE OF THE BANKING SYSTEM IN THE CREDIT AND FINANCIAL SECURITY OF AGRO-INDUSTRY PRODUCERS OF UKRAINE

Олександр ЯЦЕНКО,
доктор економічних наук,
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту, Черкаси

Oleksandr YATSENKO,
Doctor of Economics,
Eastern University of Economics
and Management, Cherkasy

Фінансово-кредитні відносини як важливий напрям державного регулювання впливають на тенденції та темпи розвитку галузей економіки. Сучасний стан більшості сільськогосподарських товаровиробників вимагає постійного пошуку ефективних джерел фінансового забезпечення. Основними причинами розвитку кредитних відносин у сільському господарстві завжди були відсутність балансу необхідних витрат і фактичних доходів. Значна частина підприємств галузі втратила власні фінансові ресурси, що спонукає їх до залучення зовнішніх джерел. Однією з найбільш перспективних форм фінансування аграрних програм і проєктів є банківське комерційне кредитування. Однак у вітчизняних умовах цей вид банківської діяльності ще не набув достатнього поширення через надмірні вимоги до позичальників та високі відсотки по кредитах. Тому існує об'єктивна необхідність визначення наукових і економічних передумов для підвищення ролі банківської системи у фінансуванні аграрних товаровиробників.

У сучасних умовах, коли процес інвестування іноземними інвесторами підприємств АПК гальмується політичною кризою в країні, а власних коштів вітчизняних інвесторів недостатньо, проблема кредитування аграрного сектору економіки банківськими установами є надзвичайно актуальною. Необхідно пам'ятати, що в умовах економічної глобалізації відбувається не тільки перерозподіл фінансових потоків, а й процес активного інвестування капіталу (в тому числі й через банківські установи) у провідні галузі економіки країни, що розвиваються. Саме сільське господарство і є тим перспективним напрямком інвестування капіталу, який дозволить не тільки отримати, в порівняно короткий термін, прибуток від вкладених інвестицій, а й сприятиме позитивному розвитку національної економіки України.

Вагомий внесок в розробку теоретико-методологічних аспектів проблеми кредитування підприємств АПК зробили такі відомі вчені як А. Мартенс, В. Алексійчук, О. Гудзь, М. Дем'яненко, І. Коваленко, І. Кириленко, П. Лайко, М. Малік,

Д. Олійник, А. Пересада, П. Саблук та багато інших. Однак ця проблема багатогранна і динамічна в часі, що й зумовило необхідність проведення подальших досліджень на основі розробок вітчизняної та зарубіжної науки і практики.

Метою статті є узагальнення ролі особливостей та обґрунтування напрямів підвищення ефективності банківських кредитних вкладень у фінансове забезпечення товаровиробників АПК.

Дослідженням встановлено, що кредитування банками сільського господарства має особливості, які визначаються галузевою специфікою аграрного бізнесу. Серед них виділяють: підвищену ризикованість кредитного портфеля, пов'язану

з нестабільністю сільськогосподарського виробництва, залежністю платоспроможності позичальників від погодних умов та державної політики регулювання аграрного ринку; циклічність надання і погашення кредитів, обумовлену сезонністю виробництва і реалізації продукції та періодичним коливанням у підприємств потреб у додатковому оборотному капіталі [1, 3-4].

З точки зору комерційних банків сільськогосподарське виробництво було непривабливим для кредитування з огляду на низьку вірогідність повернення кредиту; невисоку його прибутковості; високий рівень зарборгованості сільськогосподарських товаровиробників перед державою і приватними кредиторами; відсутність надійної та ліквідної застави; тривалу оборотність капіталу в сільському господарстві, що пов'язано із сезонним характером виробництва та реалізації продукції [6, с. 45]. Саме ці фактори зумовили ситуацію, що ставки за кредитами, які комерційні банки пропонують сільськогосподарським товаровиробникам, є високі (табл. 1).

За даними Міністерства аграрної політики України, обсяги банківських кредитів агропромисловим підприємствам за 2000-2014 роки зросли більш ніж у 28 раз (з 2 090 млн. грн. до 59 600 млн. грн.).

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що починає поступово змінюватися структура вкладень та їх ціна.

У статті проаналізовано стан та проблеми кредитно-фінансового забезпечення товаровиробників АПК України, визначено роль банківської системи в цьому процесі. Встановлено, що в сучасних умовах підприємства АПК для оновлення своєї матеріально-технічної бази та для подальшого сталого розвитку вкрай потребують кредитних фінансових ресурсів. Наведено аналіз обсягів кредитування комерційними банками України підприємств АПК за строками, розмірами процентної ставки та за рівнем повернення кредитів.

Визначено основні напрями стабілізації системи кредитно-фінансового забезпечення товаровиробників АПК. Досліджено також питання формування механізму сільської кредитної кооперації. Визначено різні варіанти створення й функціонування сільських кредитних кооперативів.

Обґрунтовано актуальність державної підтримки товаровиробників АПК України, запровадження державною діючої системи страхування сільськогосподарських ризиків, формування системи державних ф'ючерсних закупівель сільськогосподарської продукції та інше.

In the article it has been analysed the state and problems of credit and financial provision of Ukrainian agro-industry producers, and the role of the banking system in this process has been defined. It has been determined that under the current conditions agro-industry enterprises need credit financial resources in order to update their material and technical facilities and to maintain further sustainable development. The amounts of crediting agro-industry enterprises by the commercial banks of Ukraine have been analysed by terms, interest rates and credit reimbursement levels.

The main directions to stabilize the system of credit and financial provision of agro-industry producers have been defined. The issue of the formation of the mechanism of rural credit cooperation has been investigated. The different options of formation and operation of rural credit associations have been defined.

The urgency of state support for the Ukrainian agro-industry producers, the implementation by the state of efficient system of agricultural risks insurance and the formation of the system of state futures procurements of agricultural commodities have been substantiated

Таблиця 1. Кредитування банками України підприємств АПК у 2000-2014 роках [7]

№ п/п	Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
1	Видано кредитів підприємствам АПК, всього, млн. грн.	2090	10400	27900	36000	39500	44300	59600
	в т.ч. – короткострокових, млн. грн.	1900	6670	10100	16200	18970	22200	27200
	– довгострокових, млн. грн.	190	3730	17800	20400	20530	22000	32400
2	Процентна ставка у сільському господарстві, %	54	17,0	38	25,0	24,0	20,0	30,0
3	Рівень повернення кредитів сільгоспідприємствами, %	92	96	93	92	96	96	89

Таблиця 2. Прострочена заборгованість за кредитами сільськогосподарськими підприємствами України у 2010-2014 роках (за видами валют та за строками) [11]

Заборгованість	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	3,1	2,4	2,3	2,5	6,04
в тому числі					
– нац. валюта	2,0	1,6	1,5	1,9	2,7
– ін. валюта	1,1	0,8	0,8	0,6	3,3
до 1 року	1,0	0,5	0,5	1,0	3,0
від 1 р. до 5 р.	2,0	1,8	1,1	1,2	2,4
більше 5 років	0,1	0,1	0,7	0,3	0,64

Так, у 2014 році частка довгострокових кредитів сільськогосподарським підприємствам зросла на 5,2 млрд. грн. до 54,4% від кредитного портфеля, а частка короткострокових кредитів знизилась до 45,6% річних, або в 2 рази в порівнянні з 2000 роком. Процентні ставки за кредитами мають різні значення в різні роки. Найвищою вона була у 2000 – 54%, а найнижчою у 2005 – 17,0%. Можна стверджувати, що цей чинник є надзвичайно важливим. Він суттєво впливає на обсяги кредитування банками сільськогосподарських підприємств. Від того, наскільки високими будуть відсоткові ставки, залежить бажання та можливість прийняття позитивного рішення власником підприємства про залучення кредитних коштів для подальшого розвитку виробництва. На сьогодні відсоткові ставки за кредитами сільськогосподарським підприємствам є досить високими, про що свідчить їх динаміка (див. **рисунок**).

Незважаючи на притаманну ризиковість кредитуванню сільськогосподарських підприємств, до 2014 року простроченими були лише 3-8% від загальної кількості виданих кредитів. Через складну економічну та політичну ситуацію в країні у 2014 році частка прострочених кредитів в аграрний сектор зросла до 11%. Прострочена заборгованість за кредитами сільськогосподарським підприємствам у 2014 році становила 6,04 млрд. грн., з яких 2,7 млрд. грн. – за кредитами в національній валюті, 3,3 млрд. грн. – в іноземній валюті (**табл. 2**).

Важливість інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств у першу чергу пояснюється тим, що досить складним залишається питання технічного забезпечення сільського господарства. Сільськогосподарська галузь забезпечена технікою лише на 60% від потреби, крім того, понад 80% парку сільськогосподарської техніки вже відпрацювали свій амортизаційний строк, унаслідок чого близько 12-15% зернових залишаються на полях щорічно [5]. Наведені показники свідчать про значний розрив у технічному оснащенні аграрного сектору країни, а також про підвищену потребу підприємств у значних фінансових ресурсах.

Аналіз напрямів використання довгострокових кредитів України дозволив встановити, що у 2014 році 85,4% було використано сільськогосподарськими підприємствами на закупку техніки, 10% – на проведення реконструкції діючих виробничих потужностей, а 4,6% – на будівництво. Це свідчить, що отримання кредитів є на-

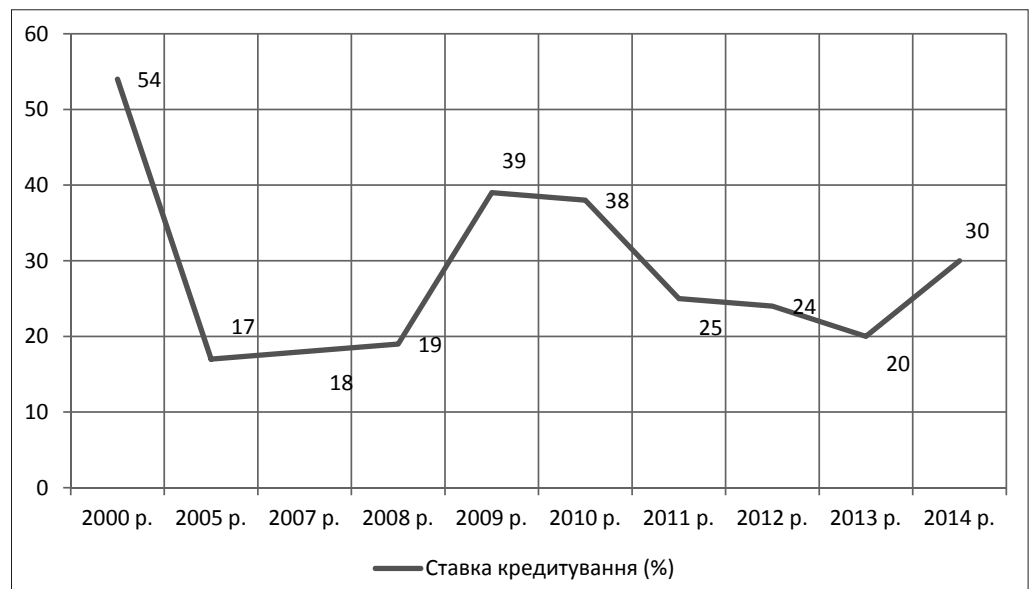
маганням підприємств АПК формувати свій ресурсний потенціал, який відповідав би сучасному рівню розвитку з метою підвищення ефективності виробничої діяльності.

Незважаючи на проблеми, що існують на шляху до забезпечення ефективного процесу інвестиційного фінансування аграрної галузі, кредитування цієї пріоритетної для нашої країни сфери економіки з кожним роком стає більш необхідним. В Україні станом на 01.01.2015 року було зареєстровано 180 банків. Разом з тим лише незначна їх частина займається кредитуванням аграрного виробництва і на досить жорстких умовах. Нині лідерами на ринку кредитування АПК є КБ ПриватБанк, АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Державний ощадний банк України, ПАТ «Кредобанк» [9, 10, 12-15].

На нашу думку, з метою посилення впливу кредитних відносин на фінансове забезпечення аграрного сектору економіки та з урахуванням його особливостей доцільно створити сільськогосподарський банк як спеціалізовану структуру з кредитно-фінансового обслуговування товаровиробників АПК. Банк повинен здійснювати проведення фінансових операцій щодо доведення бюджетних коштів до підприємств, що дасть змогу ефективно використовувати кредитні ресурси й бюджетні кошти, концентрувати їх у необхідних обсягах, згладжувати піки сезонного попиту на кредит.

Для того щоб банк зміг здійснювати різноманітні види банківської діяльності з обслуговування клієнтів і бути конкурентоспроможними у залученні коштів, доцільно встановити для нього спеціальні преференції, в тому числі особливі банківські нормативи.

Рисунок. Відсоткова ставка за кредитами для підприємств аграрної сфери, 2000-2014 роки [7]

Ми поділяємо думку, що другою важливою частиною національної кредитно-фінансової системи обслуговування товаровиробників АПК має стати сільська кредитна кооперація [8]. Результати дослідження доводять, що агропромислому комплексу України доцільно формувати такі типи кредитних кооперативів: первинні кредитні кооперативи, які здійснюють лише небанківські операції; районні й регіональні небанківські кредитні організації (союзи кооперативів), які мають можливість здійснювати окремі банківські операції; регіональні та центральний кооперативні банки, які мають можливість здійснювати всі види банківських операцій.

Основною ланкою системи кредитної кооперації мають стати первинні кредитні кооперативи, які повинні насамперед стати об'єктами державної підтримки. Кредитним кооперативам районного і регіонального рівнів також має належати вагома роль у системі кредитування сільського господарства. Основні їхні функції – одержання кредитних ресурсів у комерційних банках або центральному кооперативному банку; створення загальної системи планування, обліку та звітності; збір інформації про кредитоспроможність позичальників і кредитно-фінансову діяльність кооперативів; надання первинним кооперативам юридичних та економічних консультацій; представництво інтересів кооперативу в центральному кооперативному банку й органах державної влади.

Вважаємо, що в сучасних умовах можливі кілька варіантів створення й функціонування кооперативу. Перший варіант передбачає формування повністю самостійного пайового фонду, другий – одночасну допомогу держави для створення пайового фонду, третій варіант – крім одночасної допомоги держави для формування пайового фонду ще й державну підтримку рівня відсотка щодо залучених кооперативом банківських кредитів [2].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сільське господарство є кредитомісткою галуззю, а його ефективне функціонування без кредитних ресурсів, зокрема інвестиційних, у сучасних умовах практично неможливе. Це в першу чергу зумовлено специфікою сільського господарства [16].

ВИСНОВКИ

Аналіз кредитно-фінансового забезпечення товаровиробників АПК України дає можливість зробити певні висновки.

Банківська система не відіграє на сьогодні належної ролі у забезпеченні агропідприємств фінансовими ресурсами. Висока вартість кредитних ресурсів, відсутність відповідного забезпечення та недостатня кредитоспроможність більшості господарств перешкоджають розвитку ефективних відносин між комерційними банками та сільськогосподарськими товаровиробниками. Отже, основними напрямками стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, залучення іноземних кредитів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі, вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників, які враховували б специфічні особливості сільськогосподарської галузі.

Подальший розвиток кредитних відносин з аграрними підприємствами залежатиме від запровадження державою діючої системи страхування сільськогосподарських ризиків, формування системи державних ф'ючерсних закупівель сільськогосподарської продукції.

Вирішення вищенаведених питань допоможе пришвидшити процес інвестиційного кредитування товаровиробників АПК, зробить їх роботу стабільною та якісною, що сприятиме посиленню продовольчої безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексійчук В.М. Кредитне обслуговування АПК: досвід та напрями розвитку. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 92 с.
2. Варченко О.М. Удосконалення фінансово-кредитного механізму в бурякоцукровому підкомплексі України // Ринкові трансформації та розвиток продуктивних сил аграрного сектора: Матер. Міжн. наук.-практ. конф. м. Харків, 2-3 грудня 2004. – Х.: НАУ, 2004. – С. 242-246.
3. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 170 с.
4. Дем'яненко М. Кредитний механізм аграрного сектора економіки в період становлення ринкових відносин // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 15-24.
5. Ісаян А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК [Електронний ресурс] / А. М. Ісаян // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 1. – С. 260-268. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_1_38.
6. Кириленко І.Г. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2005. – №1. – С. 40-47.
7. Кредитування сільськогосподарських корпорацій іншими депозитними корпораціями (банками) [2010–2014 рр.] [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Лайко П.А., Алексійчук В.М., Гудзь О.Є., Лайко Г.П. Кредитування малих та середніх підприємств в сільській місцевості через кооперативну кредитну систему з урахуванням досвіду держав-членів ЄС // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 3. – С. 31-45.
9. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oschadbank.ua>.
10. Офіційний сайт КБ ПриватБанк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua>.
11. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
12. Офіційний сайт ПАТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://credit-agricole.ua>.
13. Офіційний сайт ПАТ «Кредобанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kredobank.com.ua>.
14. Офіційний сайт ПАТ «ПУМБ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pumb.ua>.
15. Офіційний сайт ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aval.ua>.
16. Чепелюк Г. М. Банківське інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні [Текст] / Г. М. Чепелюк, І. В. Цистан // Фінансовий простір. – 2015. – № 2 (18). – С. 122–129.

REFERENCES

1. Aleksyichuk V.M. Kredytne obsluhovuvannya APK: dosvid ta napryamy rozvytku [Agricultural industry crediting services]. Kyiv, IAE UAAN, 1998, 92 p. [in Ukrainian].
2. Varchenko O.M. Udoshkonalennya finansovo-kredytnoho mekhanizmu v buryakotsukrovomu pidkompleksi Ukrainy [Improving financial and credit mechanism in the sugar and beet subcomplex of Ukraine]. Rynkovi transformatsiyi ta rozvytok produktyvnykh syl ahrarynoho sektora, NAU, 2004, pp. 242-246 [in Ukrainian].
3. Hudz' O.Ye. Kredytuvannya i bankivs'ke obsluhovuvannya pidpryyemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva: suchasni tendentsiyi ta osoblyvosti [Lending and banking services for agroindustrial enterprises: current trends and characteristics]. Kyiv, NNTs "IAE", 2005, 170 p. [in Ukrainian].
4. Demyanenko M. Kredytnyy mekhanizm ahrarynoho sektora ekonomiky v period stanovlennya rynkovykh vidnosyn [Credit mechanism of the agricultural sector in the period of market economy establishment]. Ekonomika Ukrainy, 1999, no. 4, pp. 15-24 [in Ukrainian].
5. Isayan A.M. Teoretychni aspekty bankivs'koho kredytuvannya pidpryyemstv APK [Theoretical aspects of bank lending to agricultural enterprises]. Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky, 2013, no. 1, pp. 260-268. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_1_38 [in Ukrainian].
6. Kyrylenko I.H. Problemy finansovoho zabezpechennya sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Problems of financial support for agricultural production]. Ekonomika APK, 2005, pp. 40-47 [in Ukrainian].
7. Kredytuvannya sil's'kohospodars'kykh korporatsiy inshymy depozytnymy korporatsiyamy (bankamy) (2010–2014) [Lending of agricultural corporations by other depository corporations (banks) (2010-2014)]. Natsional'nyy bank Ukrainy. Available at: <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Layko P.A., Aleksyichuk V.M., Gudz' O.Ye., Layko H.P. Kredytuvannya malykh ta serednykh pidpryyemstv v sil's'kiy mistsevosti cherez kooperatyvnu kredytnu systemu z urakhuvanniam dosvidu derzhav-chleniv YeS [Lending of small and medium enterprises in rural areas by cooperative credit system based on the experience of the EU Member States]. Oblik i finansy APK, 2005, no. 3, pp. 31-45 [in Ukrainian].
9. The official site of JSC "Oschadbank". Available at: <http://www.oschadbank.ua> [in Ukrainian].
10. Official Site of CB "Privatbank". Available at: <https://privatbank.ua> [in Ukrainian].
11. The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: <http://www.minagro.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Official site of PJSC "CREDIT AGRICOLE BANK". Available at: <https://credit-agricole.ua> [in Ukrainian].
13. Official site of PJSC "Kredobank". Available at: <http://www.kredobank.com.ua> [in Ukrainian].
14. Official site of JSC "FUIB". Available at: <http://pumb.ua> [in Ukrainian].
15. Official site of PJSC "Raiffeisen Bank Aval". Available at: <https://www.aval.ua> [in Ukrainian].
16. Chepelyuk H.M., Tsystan I.V. Bankivs'ke investytsiynne kredytuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv v Ukraini [Bank investment lending of agricultural enterprises in Ukraine]. Finansovyj prostir, 2015, no. 2 (18), pp. 122-129 [in Ukrainian].